

Christian IV's 24 skilling 1624

(H.130, Sieg 74) – en enlig svale til brug i Kongsberg (?)

I 1624 lod Christian IV udmønte den første 24 skilling i dansk mønthistorie. Herefter skulle der gå over 100 år, før den næste 24 skilling så dagens lys i 1731 (H. 6A, Sieg 3.1). Denne gang med monarken Christian VI's portræt på forsiden. Så forsøget under Christian IV med at lancere en 24 skilling slog tydeligvis ikke an som en gængs nominal i omsætningen.

Regnskabstal og udmøntning

Ifølge møntregnskaberne omfattede udmøntningen af 24 skillingen også kun 3.655 rigsdaler¹ svarende til godt 15.000 eksemplarer mod f.eks. en udmøntning på 31.032 rigsdaler af den i dag heller ikke synderligt almindelige 16 skilling 1624 (H. 131, Sieg 69).

For udmøntningen stod Nicolaus Schwabe, der siden 20. januar 1622 havde været uvirksom. Hvor Schwabe tidligere i vidt omfang anvendte valseprægning² – antagelig ved brug af det valseværk, som blev opstillet i 1582 i Frederiksborg³ – er 24 skillingen slået på gammeldags vis ved simpel hammerprægning under anvendelse af runde stempler, der medførte en vilkårlig stempelstilling. Udmøntningen fandt sted i den gamle ankersmedje, hvor der tidligere blev møntet under Frederik II⁴, i dag Holmens Kirke.

Stempelundersøgelse

Der er gennemført en stempelundersøgelse ved brug af mikroskoptegnetemetoden⁵ (MDTM)⁶ på basis af scanninger, fotokopier og auktionsafbildninger⁷. Undersøgelsen dokumenterer, at der til udmøntningen kun er brugt 2 forside- og 3 bagsidestempler, der er sammenkoblet i én kort kæde som vist fig. 1. Det mere forfinede skårne forsidestempel 24-1, hvor korset modsat forsidestempel 24-2 bærer en øvre korsarm⁸, anses for at være det først fremstillede⁹. Bedømt ud fra antallet af registrerede eksemplarer har forsidestempel 24-1 været mærkbart mere anvendt end forsidestempel 24-2, hvilket understøtter antagelsen om kronologien i stemplernes anvendelse.

Af Sven Aagaard

1. Wilcke 1919, s. 222, tabel.

2. Aagaard, upublicerede stempelundersøgelser af en række tidligere mønter slået af Nicolaus Schwabe. Der savnes en samlet undersøgelse af anvendte udmøntningsteknikker for alle Christian IV's mønter.

3. Hede 1978, s. 157.

4. *Ibid.* s. 161.

5. Aagaard 1986 og 1994.

6. Metoden er nyligt omdøbt til MDTM (= Microscope Drawing Tube Method), Aagaard & Märcher 2015.

7. Den kgl. Mønt- og Medallesamling, Nationalmuseet, takkes for adgang til at fotokopiere/scanne eksemplarerne i hovedsamlingen samt stanniolaftrykkene i Schous kartotek. Mønterne er i øvrigt så velprægede, at eventuelle senere auktionssalg sjældent kan fastlægges ud fra stanniolafttryk.

8. Denne forskel på de to forsidestemplers udformning er forbigået i Schou 1926, s. 132.

9. *Jf.* Aagaard 1995.

Fig. 1. Forside- og bagsidestempler anvendt til 24 skilling 1624 (H. 130) og deres koblingsforhold.

Mønten blev slået efter forordningen af 14. februar 1624, der satte rigsdaleren lig 100 skilling dvs. at den samlede udmøntning omfattede 365.500 skilling, hvorved den gennemsnitlige stempelholdbarhed kan beregnes til henholdsvis 7.600 mønter¹⁰ pr. forsidestempel og 5.070 pr. bagsidestempel. Disse værdier er dog formentlig for lave i forhold til andre sammenlignelige udmøntninger, da stemplerne næppe alle er brugt fuldt ud.

Ændret værdiansættelse

Ved forordning af 4. maj 1625 blev værdien af speciedaleren ændret til 96 skilling og 24 skillingen samtidigt nedsat til 20 skilling, hvilket umiddelbart forekommer for lavt¹¹. Udmøntningsformlen for 24 skillingen kendes ikke, men mønten antages af Hede at have en søvlødhed på 85,9%. Endvidere oplyses den at have en gennemsnitsvægt på 6,05 gram. Dette giver et gennemsnitligt sølvindhold på 5,2 gram sølv, hvor speciedaleren gennemsnitligt indeholdt 25,781 gram. Da $\frac{20}{96}$ af dette sølvindhold udgør 5,37 gram, og en speciedaler i småmønt altid har et lavere indhold end speciedaleren, må værdiansættelsen af 24 skillingen dog ses som en genopretning af en tidligere for stor forskel i værdiforholdet¹².

Hvorfor en 24 skilling?

Det store spørgsmål, der melder sig er: hvorfor udmønte en 24 skilling, som ikke tidligere var udmøntet, og som først mere end 100 år efter genopstår i dansk møntvæsen? Et éntydigt motiv hertil kendes ikke, ligesom det gælder for størstedelen af øvrige udmøntninger i 1600-tallet. Muligvis findes der ingen kilder, som kan besvare spørgsmålet. Alligevel forekommer det påfaldende, at hverken Wilcke eller Hede har forholdt sig til, hvilke samfundsmæssige behov de respektive nominaler skulle dække. Det eneste eksempel på en konkret anvendelse af mønter, som jeg umiddelbart kan pege på, er den senere udmøntning af

24 skilling 1624, H 130, S 74.
Bruun Rasmussen 864 / 213
Ca. 120%

kobber ½ skillingerne 1719, 1745, 1751, 1755 og 1762, der skulle bruges som “tavlepenge” i kirkerne som almisse til de fattige¹³.

For 24 skillingen er der dog muligvis en forklaring på udmøntningen, og den ligger næppe i Danmark, men snarere i Norge.

Møntøkonomien i Kongsberg

I oktober 1623 blev der i Numedalen i Norge fundet så lovende sølvforekomster, at der i 1624 oprettedes et møntsted i Christiania (senere Oslo) til at forvandle det udvundne sølv til mønt. Fundet gav samme år anledning til grundlæggelse af minebyen Kongsberg med tilhørende sølvværk, som frem til 1628 blev drevet som en ren statsvirksomhed under Christian IV's ejerskab.

Christian IV var så begejstret for sølvfundet, at han personligt besøgte fundstedet, ligesom han i 1624 af det først udvundne sølv lod den københavnske møntmester Nicolaus Schwabe slå gavemønter til sine børn i form af særlige speciemønter¹⁴. Minedriften og driften af sølvværket krævede ansættelse af efterhånden flere hundrede arbejdere, hvoraf en stor del var udlændinge. Disse skulle selvfølgelig lønnes, og da Mønten i Christiania kun slog speciemønt frem til 1641 og kun kronemønt fra 1649, må aflønningerne nødvendigvis være sket ved overførsel af nyslået¹⁵ mønt fra København¹⁶.

Da kongen selvsagt ikke kunne vide, hvor rige minerne var, kan den i dansk mønthistorie enestående bredspektrede udmøntning i 1624 formentlig ses som udtryk for en forventning, eller måske snarere et håb hos kongen om, at minedriften i Norge ville eksplodere i omfang, og dermed meget hurtigt kræve store overførsler af mønt fra København. Alene i København blev der i 1624 således slået 20 forskellige nominaler af sølv mønt, hvoraf dog kun 1/3 oversteg 10.000 rigsdaler. Men selv leverancer af nogle få tusinde eksemplarer kunne principielt være betydningsfulde for møntøkonomien i et økonomisk isoleret¹⁷ minesamfund som Kongsberg. I den sammenhæng giver det principielt også mening af slå en beskedne mængde 24 skillinger.

Dette er en problematik omkring den monetære forbindelse mellem Mønten i København og Norge, som man må håbe, at norske numismatikere og historikere med adgang til de relevante arkiver vil finde interesse i nøjere at afdække.

10. For forsidestempler:
365.000/(2 x 24) = 7.600 mønter/
stempel.

11. Hede 1978, s. 166.

12. Med en værdi på 100 skilling for en speciedaler rummede 24/100 heraf 25,781 x 24/100 = 6,19 gram sølv.

13. Guldborg 1999, s. 107-108. Det oplyses heri, at nævnte kobber ½ skillinger alle er udmøntet efter anmodning fra Directionen for Fattigvæsenet.

14. Aagaard 2016a.

15. Det forekommer udelukket, at aflønningerne kunne ske i gammel mønt, da det hos arbejderne ville skabe usikkerhed om lige aflønning for samme arbejde.

16. Aagaard 2016b.

17. Købmænd havde forbud mod at drive handel i byen, *ibid.*, s. 17.

18. Anvendte forkortelser se Aagaard 2010, s. 319-330.

19. LEB refererer til stanniolaftryk i Schous kartotek. Da L.E. Bruuns hovedsamling for tiden er utilgængelig, har det ikke været muligt at kontrollere, om registrerede eksemplarer findes her eller er videresolgt på dubletauktionen i 1925.

Omskrifter

Fs: CHRIS TIAN: IIII-D: G:DA: (24-1)

Fs: CHRIS TIAN: IIII-D G:DA (24-2)

Bs: NORVE:VAND:GOTOR Q · REX ♣/XXIII SKILLI NG DAN 1624 (24-1)

Bs: NORVE:VANDAL:GOTO Q · REX ♣/XXIII SKILLI NG· DAN 1624 (24-2)

Bs: NORVE:VANDA:GOTO Q · REX ♣/XXIII SKILLI NG DAN ·1624· (24-3)

Stempelkombinationer:

24-1/24-1 (T1.1); 24-1/24-2 (T1.2); 24-2/24-2 (T1.3); 24-2/24-3 (T1.4).

Registrerede eksemplarer¹⁸

T1.1 (24-1/24-1) (Sch. 77): Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (KMMS)/651; Norges Teknisk-Naturvitenskapeliga Universitet, Trondheim; Sveriges ekonomiska museum, Kungliga Myntkabinettet, Stockholm; Arkeologiska institutionen och historiska museet, Lunds Universitet; ABR 382/150; ABR 527/116 = JDK 3/645; ABR 661/207 = ABR 758/4058; ABR 824/5031; ABR 829/5089; ABR 844/5068; Horn 6/238 = ABR 799/5105; Horn 18/101; Horn 22/41; Horn 31/181; Horn 41/205 = HØI 10/1584; HØI 8/101; HØI 18/626; HØI 117/3668 = ABR 764/5123; HØI 133/1236; IK 28/37; IK 39/22; Künker 59/751; Lerche/645 (ex. DNF dec. 1969/46) = HØI 21/893; MMAS 2005/109; Møntstuen L11/67; N&T 731/305; OMH 44/772; Z5/78; HØI+AHL 1/985 + 1 privateje. Fandtes hos Bille-Brahe; Bech; Glückstadt; Guildal; LEB¹⁹; Hauberg; skiferdækker Ernst.

T1.2 (24-1/24-2) (Sch. 74): KMMS/652; Odense bys museer; Norges Teknisk-Naturvitenskapeliga Universitet, Trondheim; Hede 1/255; OMH 17/663 = HØI 10/1585; OMH 61/1184; Z1/132 (ex. Jeppesen/223); ABR 864/213 (Arne Andreassen 2) + 1 privateje. Fandtes hos Bille-Brahe; Glückstadt; Guildal; Hauberg; L. Chr. Petersen.

T1.3 (24-2/24-2) (Sch. 75): KMK; Horn 12/153; HØI 29/992; PHK V/83. Fandtes hos La Cour; LEB.

T1.4 (24-2/24-3) (Sch. 76): KMMS/653; Norges Teknisk-Naturvitenskapeliga Universitet, Trondheim; Uppsala Universitets Myntkabinett; ABR 375/227; ABR 397/274; Glückstadt = ABR 546/103; ABR 645/184; ABR 810/5112; ABR 1643/5048; Horn 24/46; HØI 133/1237; Kühl/144; N&T 739/226; Schou/272 = Z2/82; OMG 2/1227 + 1 privateje. Fandtes hos Bille-Brahe; Guildal; LEB.

Litteratur

Guldborg, Kurt, "Frederik IV's ½-skilling fra København 1719", *Amagerlands Numismatiske Forening* 239, 1999, s. 107-108.

Hede, Holger, *Danmarks og Norges mønter 1541-1814-1977*, Dansk Numismatisk Forening, 3. reviderede udgave, 1978 (H.).

Schou, H.H., *Beskrivelse af danske og norske mønter 1448-1814 og danske mønter 1815-1923*, Udgivet af Numismatisk Forening, København 1926 (Sch.).

Wilcke, Julius, *Christian IV's Møntpolitik 1588-1625*, NFM II, København 1919.

Aagaard, Sven, "Stempelundersøgelse ved anvendelse af stereomikroskop med tegneapparat", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1984, s. 112-115.

Aagaard, Sven, "Anvendelsen af mikroskoptegnemetoden til stempelundersøgelser", *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 1994, s. 138-145.

Aagaard, Sven, "Kreativitet og konformitet ved stempelfremstilling", *Numismatisk Rapport* 45, 1995, s. 135-142.

Aagaard, Sven, *Frederik III – guldmønt og speciemønt 1648-1670*, Dansk Numismatisk Forening 2011.

Aagaard, Sven & Märcher, Michael, "The Microscope Drawing Tube Method (MDTM) - an Easy and Efficient Way to Make Large Scale Die Studies", *The Numismatic Chronicle* 175, 2015, s. 249-262 + tavle 28-31.

Aagaard, Sven, "Christian IV's gavemønter 1624", *NNF-Nytt* nr. 1/2016a, s. 12-17.

Aagaard, Sven, "Minebyen Kongsberg og dens møntforsyning fra 1624", *NNF-Nytt* nr. 2/3, 2016b, s. 16-23.